

STATISTIKA U SLUŽBI KNJIŽNICA: RAZVOJ, IZAZOVI I POSTIGNUĆA

STATISTICS IN THE SERVICE OF LIBRARIES: DEVELOPMENT, CHALLENGES AND ACHIEVEMENTS

Goranka Mitrović knjižničarska savjetnica u miru
goranka218@gmail.com

Lea Bakić Institut za arheologiju. Knjižnica
lbakic@iarh.hr

UDK / UDC: [311(091):02](497.5)
Stručni rad / Professional paper
<https://doi.org/10.30754/vbh.68.2.1477>
Primljeno / Received 22. 4. 2025.
Prihvaćeno / Accepted 10. 6. 2025.

Sažetak

Cilj. Cilj je rada prikazati razvoj, izazove i postignuća knjižnične statistike te njezin utjecaj na knjižnice, s naglaskom na prikupljanje i analizu relevantnih dokumenata, izradu priručnika i smjernica za mjerenje uspješnosti knjižničnih usluga te poticanje kvantitativnih i kvalitativnih istraživanja u Hrvatskoj.

Pristup/metodologija/dizajn. Istraživanje se temelji na preglednom prikazu povijesnog razvoja knjižnične statistike koje uključuje pregled prikupljenih smjernica, dokumenata i statističkih podataka korištenih za poboljšanje knjižničnih usluga i resursa te implementaciju međunarodnih standarda u knjižničarsku praksu. Korištena metoda je analiza sadržaja. Također, u radu su predstavljene teme i zaključci s okruglih stolova koji su se održavali tijekom 28 godina djelovanja Komisije za statistiku i pokazatelje uspješnosti u knjižnicama Hrvatskog knjižničarskog društva.

Rezultati. Istraživanje je pokazalo značajne pomake u hrvatskoj knjižničarskoj struci za koje su zaslužni Državni zavod za statistiku, Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu te Komisija za statistiku i pokazatelje uspješnosti u knjižnicama Hrvatskog knjižničarskog društva. Pri tome se ističu uvođenje Međunarodnog standarda za knjižničnu statistiku ISO 2789, prikupljanje i prevođenje važnih dokumenata vezanih za knjižničnu statistiku Državnog zavoda za statistiku, UNESCO-ovog Instituta za sta-

tistiku (UIS), IFLA-e te Europske unije, kao i izgradnja Sustava jedinstvenog elektroničkog prikupljanja statističkih podataka o poslovanju knjižnica u suradnji s Hrvatskim zavodom za knjižničarstvo pri Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu.

Originalnost/vrijednost. Vrijednost rada leži u prikazu povijesti prikupljanja statističkih podataka te uvođenju međunarodnih standarda u knjižničnu statistiku u Republici Hrvatskoj, kao i temeljitom dokumentiranju aktivnosti kojima Komisija od svojih početaka doprinosi stalnom unaprjeđenju knjižničnih usluga i promicanju dobre prakse temeljene na dokazima.

Ključne riječi: Državni zavod za statistiku; IFLA; ISO standard; knjižnična statistika; Komisija za statistiku i pokazatelje uspješnosti u knjižnicama, Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu

Abstract

Aim. The aim of this paper is to present the development, challenges, and achievements of library statistics and its impact on libraries. The emphasis is on the collection and analysis of relevant documents, development of manuals and guidelines for measuring the performance of library services, and encouragement of quantitative and qualitative research in Croatia.

Approach/Methodology/Design. The research is based on an overview of the historical development of library statistics, using the content analysis method. It includes a review of collected guidelines, documents and statistical data used to improve library services and resources, as well as the implementation of international standards in library practice. The paper also presents the topics and conclusions from roundtables held over a period of 28 years by the Commission for Library Statistics and Performance Indicators of the Croatian Library Association.

Results. The study has revealed significant advancements in the Croatian library profession, largely due to the efforts of the Croatian Bureau of Statistics, the National and University Library in Zagreb, and the Commission for Library Statistics and Performance Indicators of the Croatian Library Association. Notable achievements include the introduction of the International Standard for Library Statistics (ISO 2789), the collection and translation of important documents related to library statistics from the Central Bureau of Statistics, UNESCO Institute for Statistics (UIS), IFLA, and the European Union, as well as the development of a Unified Electronic System for the Collection of Library Performance Statistics, in cooperation with the Croatian Institute for Librarianship at the National and University Library in Zagreb.

Originality/Value. The value of this paper lies in its presentation of the history of statistical data collection and the introduction of international standards in library statistics in the Republic of Croatia, as well as in the thorough documentation of the activities by which the Commission has, since its inception, contributed to the continuous improvement of library services and the promotion of evidence-based best practices.

Keywords: Commission for Library Statistics and Performance Indicators; Croatian Bureau of Statistics; IFLA; ISO standard; library statistics; National and University Library in Zagreb

1. Uvod

Još s početka prošlog stoljeća prvi ravnatelj Gradske knjižnice u Zagrebu i dugogodišnji ravnatelj Kraljevske sveučilišne knjižnice, današnje Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (NSK), dr. Velimir Deželić istaknuo je važnost navođenja brojčanih podataka za prikaz knjižničnog poslovanja. Tada je, prilikom predaje svoje funkcije ravnatelja Gradske knjižnice u Zagrebu, napisao koliko je osoba do kraja 1908. godine posjetilo Gradsku knjižnicu, koliko je knjiga posuđeno, kao i koliko je knjiga Knjižnica dobila na dar i koliko je knjiga koncem 1908. godine Knjižnica imala (Deželić, 1987). I prvi zapisi o knjižničnoj statistici datiraju još iz 19. stoljeća, kada su knjižničari počeli bilježiti broj knjiga koje pojedina knjižnica posjeduje, broj posjetitelja, broj posuđenih knjiga i slične podatke radi praćenja rada knjižnica (Krikelas, 1966).

2. Povijest prikupljanja statističkih podataka u knjižnicama

„Statistika u knjižničarstvu jedan je od osnovnih načina promatranja i analiziranja te ujedinjavanja podataka o knjižničnoj djelatnosti radi praćenja postignutih rezultata i planiranja razvoja knjižnica, proučavanja njihovih osobitosti i uvjeta rada te usporednih analiza“ (Tadić, 1994, str. 185).

Sustavno prikupljanje i objavljivanje knjižnične statistike započinje u 19. stoljeću. Prije toga dostupni podaci bili su ograničeni i nepouzdan, uglavnom se odnoseći na veličinu knjižničnih zbirki. Godine 1847. britanski izdavač Thomas Greenwood objavio je knjigu *Public libraries: a history of the movement and a manual for the organization and management of rate-supported libraries* u kojoj su obrađeni i neki od prvih pokušaja prikupljanja statističkih podataka o knjižnicama (Greenwood, 1891). Ta knjiga pruža uvid u razvoj javnih knjižnica krajem 19. stoljeća, pri čemu se u središtu nalazi tadašnji *Zakon o javnim knjižnicama* (engl. *Public Libraries Act*) koji je usvojen u ukupno 207 mjesta diljem Ujedinjenog Kraljevstva – 149 knjižnica ga je prihvatilo u Engleskoj, 20 u Škotskoj, 9 u Walesu, 9 u Irskoj, 1 na otoku Man i 19 u Londonu. Također, u jednom poglavlju Greenwood navodi detaljnu statistiku knjižničnog poslovanja za svih 207 knjižnica. Navodi se broj stanovnika svake mjesne zajednice, godina usvajanja *Zakona*, godina otvorenja knjižnice, broj ogranaka, broj svezaka u knjižnici, broj knjiga namijenjenih posudbi te onih koje pripadaju referentnoj i dječjoj literaturi. Također se prate i pokazatelji korištenja knjižnica, uključujući prosječan broj posuđenih knjiga po danu, broj aktivnih korisnika (članova), postojanje čitaonica i udio fikcije u fondu, što pruža uvid u čitateljske navike. Posebna je pažnja posvećena financiranju knjižnica, pa je tako zabilježen iznos u funtama prikupljen lokalnim porezima za financiranje knjižnica, kao i godišnja bruto stopa troška po stanovniku. Usporedno su navedeni i broj zaposlenih te ukupni iznos plaća, a za

mnoge knjižnice uključena je i procijenjena vrijednost zgrade. Neki zapisi dodatno objašnjavaju uvjete nastanka knjižnica: pojedine su još bile u izgradnji, neke su osnovane na temelju posebnih zakona, dok su troškove u određenim slučajevima podmirivali bivši lokalni odbori. Također, u nekim su se mjestima za knjižnice koristile školske zgrade, a zabilježena je i praksa postojanja dječjih posudbenih odjela i rada večernih čitaonica. Navedeni podaci predstavljaju važnost usvajanja zakonodavnog okvira koji je omogućio razvoj javnih knjižnica kao dostupnih i organiziranih ustanova za obrazovanje, kulturu i slobodno vrijeme građana u Ujedinjenom Kraljevstvu.

Prema Krikelas (1966), prvi organizirani naponi sustavnog prikupljanja knjižnične statistike započeli su u Sjedinjenim Američkim Državama. Rastući interes za statističkim prikazima knjižničnih aktivnosti doveo je do osnivanja raznih agencija za prikupljanje i objavljivanje statističkih podataka, što je rezultiralo raznolikošću prikupljenih informacija.

Godine 1876. na konferenciji Američke udruge knjižničara (engl. *American Library Association* – ALA) osnovan je ALA-in Odbor za suradnju (engl. *The Cooperation Committee*) koji je u jednom svom izvještaju stavio naglasak na statistiku knjižnica i potrebu za standardiziranim tablicama za izvještavanje o prihodima, rashodima i cirkulaciji kako bi se omogućile točne usporedbe među knjižnicama. Taj je model na prvom godišnjem kongresu ALA-e u rujnu 1877. godine usvojen, ali ubrzo se shvatilo da nije dovoljno precizan zbog razlika u poslovanju i karakteru pojedinih vrsta knjižnica. Tek je 1914. godine imenovan novi odbor koji je predstavio revidirani oblik uniformnog obrasca, s jednom od preporuka da se povremeno u obrasce unesu dodaci i promjene koji će osuvremeniti i statističke podatke učiniti informativnijima. Navedeno je postalo temelj za prikupljanje statistike ALA-e idućih trideset godina, kada se počinju postupno razvijati različiti obrasci za statističke izvještaje za različite vrste knjižnica.

Unatoč naporima knjižničara, kritike zbog nedostatnosti i neusklađenosti podataka nastavile su se. Zbog toga je 1959. godine osnovan Odbor za koordinaciju statistike pri Odjelu za knjižničnu administraciju (engl. *Statistics Coordinating Committee of the Library Administration Division*), koji je 1961. godine objavio preliminarri nacrt definicija za knjižničnu statistiku. Tijekom 60-ih godina 20. stoljeća u SAD-u su organizirane konferencije o knjižničnim statistikama s ciljem ujednačavanja prikupljanja podataka na nacionalnoj razini, a ALA je povećala fokus na knjižničnu statistiku.

U Europi je Italija prva zemlja koja je uvela statistiku u knjižničarstvo 1863. godine, a potom su njezin primjer slijedile Velika Britanija, Njemačka i Francuska (Tadić, 1994). Temeljni pokretači, kad je u pitanju međunarodna knjižnična statistika, jesu UNESCO i IFLA.

2.1. Suradnja IFLA-e i UNESCO-a

UNESCO (engl. *The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization* – Organizacija Ujedinjenih naroda za obrazovanje, znanost i kulturu) je 1949. godine prepoznao važnost knjižničnih statistika za razvoj knjižničnih sustava diljem svijeta te je uspostavio sustavne programe za prikupljanje podataka na globalnoj razini.

Gotovo dva desetljeća prije osnutka UNESCO-a, 1927. godine, osnovana je IFLA (engl. *International Federation of Library Associations and Institutions* – Međunarodni savez knjižničarskih društava i ustanova). Od samog početka IFLA je njegovala blisku suradnju s Povjerenstvom za međunarodnu suradnju Lige naroda, organizacijom koja je prethodila UNESCO-u. UNESCO je utemeljen 1945. godine s ciljem promicanja mira i sigurnosti u svijetu, smanjenja siromaštva te poticanja održivog razvoja i međukulturnog dijaloga kroz obrazovanje, znanost i kulturu (Laugesen, 2014).

Dvije godine nakon završetka Drugog svjetskog rata IFLA je održala svoj prvi poslijeratni sastanak Vijeća, nakon što su njezine aktivnosti bile gotovo potpuno obustavljene tijekom rata. Na tom sastanku potpisan je sporazum o suradnji s novoustrojenim UNESCO-om. Sporazum je definirao međusobno prihvaćanje ključnih zadataka, načela i ciljeva obiju organizacija, razmjenu informacija i konzultacije te redovito predstavljanje rada IFLA-e na plenarnim sesijama i konferencijama. Tim je partnerstvom IFLA službeno priznata kao glavna UNESCO-ova suradnička organizacija za razvoj knjižnica i knjižničarske struke širom svijeta (Laugesen, 2014).

Razdoblje od 1947. do 1977. godine označava vrhunac suradnje između IFLA-e i UNESCO-a. UNESCO je IFLA-i dodijelio savjetodavni status, omogućivši joj redovito sudjelovanje na svim UNESCO-ovim konferencijama vezanim za knjižnice. Također, UNESCO se obvezao konzultirati IFLA-u o svim važnim pitanjima koja se odnose na knjižnice i knjižničku statistiku. Tijekom tog razdoblja UNESCO objavljuje i poznati *Manifest o javnim knjižnicama* 1994. godine te u suradnji s IFLA-om organizira Međunarodnu konferenciju o kataložnim načelima u Parizu 1961. godine. Financijska podrška koju je UNESCO obećao i ispunio IFLA-i bila je motivirana uvjerenjem da su knjižnice ključne za UNESCO-ove ideale. Edward J. Carter, prvi čelnik UNESCO-ove Službe za knjižnice, isticao je da je uloga UNESCO-a u odnosu na knjižnice, kroz pomoć međunarodnim profesionalnim udrugama poput IFLA-e, podržati knjižnice u zemljama u razvoju, unaprijediti međunarodnu suradnju i potaknuti razvoj bibliografskih usluga i objavljivanje bibliografskih pomagala (Laugesen, 2014).

Potreba za kompatibilnim strojno čitljivim bibliografskim zapisima dovela je do razvoja univerzalnog MARC-formata (UNIMARC) pod okriljem IFLA-ina

međunarodnog MARC programa. Godine 1987. UBC program i Međunarodni MARC program spojeni su u program *Universal Bibliographic Control and International MARC* (UBCIM). Ti su programi omogućili dosljedno i standardizirano prikupljanje podataka, što je bilo ključno za analizu i usporedbu knjižničnih usluga i resursa između različitih zemalja (Lor, 2012).

Tijekom desetljeća IFLA i UNESCO izgradili su snažno partnerstvo, zajednički radeći na inicijativama koje podupiru slobodan pristup informacijama, razvoj knjižničarske struke i jačanje uloge knjižnica u globalnom obrazovanju i kulturi.

2.2. IFLA i knjižnična statistika

Prikupljanje statističkih podataka u knjižnicama pod okriljem IFLA-e započelo je 70-ih godina prošlog stoljeća kada je IFLA prepoznala važnost standardizacije i uspostavila smjernice za prikupljanje knjižnične statistike, koje su postale temelj za kasnije međunarodne standarde koji pružaju detaljne upute o vrstama podataka koje knjižnice trebaju prikupljati i načinima njihovog prikupljanja.

Zbog potrebe za globalnom knjižničnom statistikom i razvojem novog skupa statističkih podataka koji bi mogli biti korišteni u različitim vrstama knjižnica, IFLA-ina Sekcija za statistiku i evaluaciju, UNESCO-ov Institut za statistiku i Odbor Međunarodne organizacije za normizaciju (ISO) međusobno su se povezali. Konačni cilj bio je da se statistički podaci redovito prikupljaju na nacionalnoj razini, kako bi se osigurali pouzdani i međunarodno usporedivi podaci o uslugama knjižnica i njihovom korištenju. Prilikom dizajniranja predviđenog skupa globalnih podataka o knjižnicama trebalo je uzeti u obzir različite interese i zahtjeve.

Prvi projektni sastanak održan je u siječnju 2006. godine u Montréalu te je rezultirao popisom mjera koji su proslijeđeni odgovarajućoj ISO-grupi za daljnji rad koja je u svibnju 2006. godine predstavila detaljan popis s metodologijom prikupljanja statističkih podataka za knjižnice, temeljen na međunarodnom standardu ISO 2789. Na drugom sastanku projektnog tima u siječnju 2007. godine u Oxfordu partneri su odlučili testirati skup podataka u Latinskoj Americi i Karibima i predstaviti rezultate na IFLA-inoj konferenciji u Montréalu 2008. godine, gdje se i nalazi UNESCO-ov Institut za statistiku (Ellis i sur., 2009).

Tako je u Montréalu 2008. godine održana konferencija na temu statistike „Library Statistics for Twenty-First Century World“ koja je privukla 83 stručnjaka za statistiku knjižnica i mjerenje kvalitete (Heaney, 2009). Konferencija je pokazala široko prihvaćanje novog skupa podataka i veliki interes za globalnu knjižničnu statistiku.

2.3. UNESCO-ov Institut za statistiku i knjižnična statistika

UNESCO-ov Institut za statistiku (UIS) osnovan je 1999. godine kako bi zadovoljio rastuće potrebe država članica UNESCO-a i međunarodne zajednice za širim spektrom relevantnih, pravovremenih i pouzdanih statističkih podataka u područjima obrazovanja, znanosti, kulture i komunikacija. UIS je osnovan kao autonomni institut unutar institucionalnog okvira UNESCO-a. Nedugo nakon osnivanja Upravni odbor UIS-a odabrao je Montréal kao dugoročno najbolje mjesto za sjedište tog Instituta. UIS od svog osnutka do danas ulaže značajna sredstva u sve aspekte bitne za kvalitetu podataka. Naglasak se stavlja na redovito prikupljanje, analizu, interpretaciju i distribuciju podataka, razvoj odgovarajuće metodologije za nove pokazatelje i poboljšanje postojećih pokazatelja kvalitete, pomoć zemljama s ciljem poboljšanja njihovih kapaciteta za prikupljanje, kao i korištenje te analizu statističkih podataka koji se odnose na knjižnice (Davis, 2007).

2.4. ISO standardi za knjižničnu statistiku

Godine 1974. Međunarodna organizacija za normizaciju (engl. *International Standard Organisation* – ISO) objavila je prvi standard za knjižničnu statistiku koji postavlja temelje za prikupljanje statističkih podataka o knjižnicama na međunarodnoj razini, definirajući osnovne parametre i metodologije prikupljanja podataka (ISO, 1974). Narednih godina nastaju revidirana izdanja. Drugo izdanje *ISO 2789 standarda* slijedi 1991. godine na temelju povratnih informacija korisnika i novih tehnologija u knjižničnom poslovanju (ISO, 1991).

S razvojem digitalne tehnologije i automatizacije knjižnice su počele koristiti računalne sustave za prikupljanje, analizu i prezentaciju statističkih podataka. Godine 2003. izlazi treće revidirano izdanje *ISO 2789 standarda* koji proširuje opseg prikupljenih podataka i unaprjeđuje metode prikupljanja kako bi se bolje prilagodili suvremenim knjižničnim potrebama (ISO, 2003). Četvrto revidirano izdanje izlazi 2006. godine te dodatno usklađuje standard s aktualnim trendovima u knjižničarstvu i informacijskim tehnologijama (ISO, 2006).

Godine 2013. objavljeno je peto izdanje koje je definiralo i vrste podataka koje treba prikupljati i metode prikupljanja, tj. dao je detaljne smjernice za prikupljanje podataka o fizičkim i digitalnim zbirkama, upute za prikupljanje podataka o upotrebi knjižničnih resursa i usluga, uključujući digitalne resurse te poboljšane metode za prikupljanje podataka o korisnicima knjižnica i njihovim potrebama (ISO, 2013).

Šesto izdanje međunarodne norme objavljeno je 2022. godine – *ISO 2789:2022 Information and documentation — International library statistics*. Zajednici za knjižnične i informacijske usluge donosi smjernice i pravila o prikupljanju i iz-

vještavanju statističkih podataka u svrhu međunarodnog izvještavanja, osiguravanja usklađenosti među zemljama za one statističke parametre koje često koriste uprave knjižnica, ali nisu prihvaćene za međunarodno izvještavanje te kako bi se potaknula dobra praksa u korištenju statistike za upravljanje knjižničnim i informacijskim uslugama (ISO, 2022).

Značaj *ISO 2789 standarda* očituje se kroz poboljšanje kvalitete usluga – knjižnice dobivaju mogućnost analiziranja i unaprjeđenja svojih usluga na temelju pouzdanih podataka. Naime standardizirani podaci omogućuju knjižnicama diljem svijeta usporedbu, dijeljenje najboljih praksi i zajednički rad na poboljšanju knjižničnih usluga. Nadalje, *ISO 2789 standard* daje podršku odlučivanju – prikupljeni podaci pomažu u donošenju odluka o razvoju knjižnica, alokaciji resursa i strateškom planiranju. Također, standardizirani statistički podaci omogućuju veću transparentnost i odgovornost prema financijerima, korisnicima i drugim zainteresiranim stranama. Knjižnice mogu jasno prikazati svoj rad i postignuća kroz dosljedno i pouzdano izvještavanje. Osim navedenog *ISO 2789 standard* pruža osnovu za istraživanja i razvoj u području knjižničarstva i informacijske znanosti. Pristup standardiziranim podacima omogućuje istraživačima da proučavaju različite aspekte knjižničnog poslovanja i usluga te predlažu inovacije i poboljšanja.

3. Knjižnična statistika u Republici Hrvatskoj

Državni zavod za statistiku glavni je nositelj, diseminator i koordinator sustava službene statistike Republike Hrvatske i glavni predstavnik nacionalnog statističkog sustava pred europskim i međunarodnim tijelima nadležnima za statistiku. Odgovoran je za određivanje metodoloških okvira te provedbu statističkih istraživanja u skladu s temeljnim načelima službene statistike utvrđenim propisima iz područja statistike, temeljnim načelima službene statistike Ujedinjenih naroda i Kodeksom prakse europske statistike (Zakon o službenoj statistici, 2020).

U statistička istraživanja uključene su i knjižnice. Rezultati statističkih istraživanja u području kulture i umjetnosti objavljuju se od 1960. godine. Od 1989. godine statistički podaci o knjižnicama prikupljali su se svake treće godine te su se objavljivali sljedeće kalendarske godine u publikaciji *Statistička izvješća*. Od 2007. godine ta su izvješća dostupna i *online* u vidu Priopćenja (150 godina hrvatske statistike, 2025).

U okviru Hrvatskog knjižničarskog društva (HKD) 19. svibnja 1997. prihvaćen je prijedlog za osnivanje Radne grupe za bibliotečnu statistiku, odnosno današnje Komisije za statistiku i pokazatelje uspješnosti u knjižnicama. Službeno osnivanje uslijedilo je 23. lipnja 1997., nakon čega je izrađen prijedlog programa rada za 1998. godinu. Primarni cilj Radne grupe bio je prikupljanje i prevođenje relevantnih dokumenata iz tadašnjeg Hrvatskog zavoda za statistiku (HZS) (danas

Državni zavod za statistiku (DZS)), Instituta za statistiku (UIS), IFLA-e te Europske unije, kako bi se osigurala primjena najboljih praksi u knjižničarskoj struci. Također, poseban naglasak stavljen je na uključivanje Međunarodnog standarda za knjižničnu statistiku ISO 2789 u sustav hrvatskih knjižnica.

U listopadskom izdanju *HBD Novosti* iz 1999. godine (broj 13), u rubrici *Iz rada društva*, objavljen je popis komisija i sekcija Društva s imenima tadašnjih predsjednika. Unutar Sekcije za upravljanje i tehnologiju navedena je i Komisija za statistiku.

Tijekom 28-godišnjeg razdoblja djelovanja Komisija je isticala važnost prikupljanja statističkih podataka i vrednovanja rada u svim vrstama knjižnica. Među najznačajnijim postignućima Komisije ističu se uvođenje međunarodnih standarda, uspostava Sustava jedinstvenog elektroničkog prikupljanja statističkih podataka o poslovanju knjižnica u Republici Hrvatskoj te organizacija stručnih skupova koji su omogućili razmjenu znanja i iskustava među stručnjacima. Ti su napori osigurali dosljednije i pouzdanije prikupljanje podataka, što je ključno za analizu i poboljšanje knjižničnih usluga.

4. Sustav jedinstvenog elektroničkog prikupljanja statističkih podataka o poslovanju knjižnica u Republici Hrvatskoj

Prema *Zakonu o knjižnicama i knjižničnoj djelatnosti* (Zakon o knjižnicama, 2019) knjižničnu djelatnost između ostalog obuhvaća vođenje dokumentacije i prikupljanje statističkih podataka o poslovanju, knjižničnoj građi, korisnicima i korištenju usluga knjižnice. Knjižnice su obvezne prikupljati statističke podatke o svom poslovanju i unositi ih u Sustav jedinstvenog elektroničkog prikupljanja statističkih podataka o poslovanju knjižnica pri NSK-u. Podaci o knjižnicama u Sustavu pri NSK-u zavedeni su od 2018. godine.

Razvoj Sustava jedinstvenog elektroničkog prikupljanja statističkih podataka o poslovanju knjižnica u Republici Hrvatskoj odvijao se u tri faze (Justinić, 2018).

U inicijalnoj fazi (2013. – 2015.) osmišljen je i pokrenut projekt „Primjena hrvatskih ISO normi za jedinstveno elektroničko prikupljanje, obradu/analizu i prikaz statističkih podataka o poslovanju svih vrsta knjižnica“. U okviru projekta izrađena je mrežna baza podataka s podacima o 1900 knjižnica, uključujući njihove osnovne informacije (adrese, odgovorne osobe i dr.). Također su izrađene upute za korištenje sustava, a baza podataka je programirana i objavljena na URL adresi <https://hk.nsk.hr>.

Tijekom druge faze (2016. – 2018.) Sustav je uspostavljen i nadograđen u skladu s međunarodnim i hrvatskim normama: HRN ISO 11620:2014 (Informacije i dokumentacija -- Pokazatelji učinka knjižnica; engl. *Library Performance In-*

dicators) i HRN ISO 2789:2014 (Informacije i dokumentacija – Međunarodna knjižnična statistika; engl. *Information and documentation -- International library statistics*). Odabrano je trinaest pokazatelja uspješnosti, a Sustav je dodatno nadograđen uključivanjem statističkih pokazatelja koji najbolje opisuju kontekst hrvatskih knjižnica. Obuhvaćeni su sljedeći aspekti: usluge i radni procesi, zbirke i pristup, upravljanje, proračun i troškovi te knjižnično osoblje. Sustav je tada obuhvaćao preko 500 knjižničnih statističkih podataka, čime su stvoreni temelji za njegovo daljnje unaprjeđenje i integraciju u rad knjižnica.

Treća faza započela je 2019. godine izgradnjom i pokretanjem Portala matične djelatnosti knjižnica u Republici Hrvatskoj, unutar kojeg je jedan od glavnih odjeljaka posvećen knjižničnoj statistici (Portal, 2025). Slijedeći principe otvorenog pristupa, svi statistički podaci i njihove interpretacije javno su dostupni na Portalu. Najnovija inovacija u procesu vrednovanja hrvatskih knjižnica uključuje implementaciju tzv. kvartila pokazatelja uspješnosti knjižnica i pokazatelje ostvarenosti prema *Standardu za narodne knjižnice u Republici Hrvatskoj*. Te novosti omogućuju precizniju evaluaciju i usporedbu knjižnica, pridonoseći unaprjeđenju njihove kvalitete i učinkovitosti (Pikić Jugović, 2022).

Danas Portal u navigacijskoj traci pod stavkom Knjižnična statistika uključuje sljedeće podstranice: Obrasci za unos statističkih podataka, Upute i pojmovnik, Statistički podaci i pokazatelji uspješnosti za prethodne godine, Pregledavanje statističkih podataka i pokazatelja uspješnosti, Hrvatske knjižnice u brojkama, Priopćenja Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske te IFLA-in *Manifest o knjižničnoj statistici* (Knjižnična statistika, s. a.).

5. Stručni skupovi posvećeni knjižničnoj statistici

Otkad je Komisija za statistiku i pokazatelje uspješnosti u knjižnicama osnovana kao stručno tijelo HKD-a održavali su se okrugli stolovi kao jednodnevni stručni skupovi na temu knjižnične statistike. Jednodnevni stručni skupovi okupljali su domaće i strane stručnjake, kao i zainteresiranu stručnu javnost te su bili posvećeni temama vezanim za vrednovanje knjižnica. Na tim okruglim stolovima sudjelovali su s izlaganjima ne samo domaći stručnjaci već i izlagači iz Slovenije, Velike Britanije, Njemačke i Finske. Programske i organizacijske odbore svih okruglih stolova činile su članice Komisije za statistiku i suradničkih komisija.

Prvi je okrugli stol održan 2004. godine te je bio motiviran usvajanjem revidirane međunarodne norme ISO 2789:2003 za knjižničnu statistiku, pa je tako na skupu predstavljen hrvatski prijevod norme te se naglasila potreba za standardiziranim prikupljanjem podataka o knjižnicama, uključujući elektroničke izvore i usluge te mjerenje učinkovitosti. Prikazana su domaća i strana iskustva u priku-

pljanju knjižnične statistike, čime je pružen uvid u različite modele prikupljanja i interpretacije podataka (Mihalić, 2004).

Drugi okrugli stol održan je 2011. godine, a okupio je stručnjake s ciljem razvoja kvalitativnih i kvantitativnih pokazatelja uspješnosti i uspostave sustava praćenja knjižničnih aktivnosti. Teme izlaganja uključivale su razvoj metoda mjerenja učinkovitosti rada knjižnica, a nakon skupa priređen je tematski broj časopisa *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 2012. godine.

Treći okrugli stol 2015. godine posebno je istaknuo potrebu povezivanja vrednovanja, upravljanja i zagovarivanja ishoda u knjižnicama te mogućnosti uspostave ravnoteže tradicionalnih vrijednosti knjižničarske struke i modernih poslovnih zahtjeva. Predstavljani su izazovi promjena kulture vrednovanja u knjižnicama, nove metode mjerenja uspješnosti, kao i istraživanja o ulozi knjižnica u visokom obrazovanju te vrednovanje knjižničkog fonda NSK-a uz pomoć citatne analize (Mihalić, 2015).

Godine 2018. održan je četvrti okrugli stol, a teme su dodatno učvrstile koncept knjižničkog poslovanja temeljenog na dokazima. Prikazan je razvoj *online*-sustava knjižnične statistike u Hrvatskoj, a predstavljani su i instrumenti za mjerenje kvalitete knjižničnih usluga. Raspravljalo se o kvaliteti knjižničnih usluga i zadovoljstvu korisnika, kao i o vrednovanju znanstvene produktivnosti (4. okrugli stol, s. a.).

Hibridnim se putem 2021. godine održao peti okrugli stol s ciljem proširivanja perspektiva vrednovanja knjižničnih usluga te promoviranja različitih metoda prikupljanja podataka o uspješnosti knjižnica, s naglaskom na razvoj i unaprjeđenje knjižničnih usluga i poslovanja. Jednim je izlaganjem predstavljen Sustav jedin-stvenog elektroničkog prikupljanja statističkih podataka o poslovanju knjižnica (5. okrugli stol, s. a.).

Šesti okrugli stol, održan 2024. godine, okupio je brojne stručnjake koji su u svojim izlaganjima prikazali aktualna pitanja vezana uz prikupljanje, interpretaciju i analizu statističkih podataka u knjižnicama (Krpan, 2024). Posebna je pažnja posvećena utjecaju novih međunarodnih normi na sustav prikupljanja podataka u Hrvatskoj.

6. Zaključak

Knjižnična statistika zauzima ključnu ulogu u praćenju, evaluaciji i unaprjeđenju rada knjižnica u suvremenom informacijskom društvu. Povijesni razvoj statističkog praćenja rada knjižnica jasno pokazuje kako su knjižnice u pogledu statistike tijekom desetljeća napredovale od osnovnog prikupljanja podataka o

fondovima i posudbama do sofisticiranih metoda koje obuhvaćaju digitalne izvore, *online* usluge, navike korisnika i mjerenje utjecaja knjižnica na zajednicu.

Suradnja na međunarodnoj razini, posebice kroz rad organizacija poput IFLA-e i UNESCO-a, te Međunarodne organizacije za normizaciju (ISO), omogućila je standardizaciju i usklađivanje statističkih pokazatelja između različitih zemalja, čime je olakšana usporedba i razmjena znanja te primjera dobrih praksi. Uz te organizacije valja naglasiti i ulogu hrvatskog Državnog zavoda za statistiku (DZS) koji je referentna točka za sva pitanja vezana za statistiku u Republici Hrvatskoj. Pored toga implementacija međunarodnih normi – ISO standarda pridonijela je transparentnosti i kvaliteti prikupljenih podataka. Time se omogućilo bolje upravljanje knjižnicama, donošenje odluka i unaprjeđenje usluga za krajnje korisnike.

Djelovanje Komisije za statistiku i pokazatelje uspješnosti u knjižnicama rezultiralo je značajnim pomacima u standardizaciji i unaprjeđenju knjižnične statistike. Među najznačajnijim doprinosima Komisije ističu se rad na uvođenju međunarodnih standarda, uspostavljanje Sustava jedinstvenog elektroničkog prikupljanja statističkih podataka o poslovanju knjižnica u Republici Hrvatskoj te organizacija stručnih skupova koji su omogućili razmjenu znanja i iskustava među stručnjacima. Ti su naponi osigurali dosljednije i pouzdanije prikupljanje podataka, što je ključno za analizu i poboljšanje knjižničnih usluga.

Unatoč postignućima knjižnična se statistika suočava s izazovima digitalizacije, prilagodbe novim tehnologijama i rastuće potrebe za naprednom analitikom podataka. Kako bi se odgovorilo na te izazove, potrebno je jačati edukaciju knjižničara o interpretaciji podataka, unaprjeđivati metodologiju prikupljanja podataka te poticati bolju suradnju među različitim vrstama knjižnica.

U konačnici statistika ostaje neizostavan alat u knjižničnom poslovanju, omogućujući objektivnu procjenu uspješnosti i daljnji razvoj knjižnica. Kontinuirani rad na poboljšanju sustava mjerenja uspješnosti nužan je kako bi se knjižnice mogle bolje prilagoditi promjenama i nastaviti pružati kvalitetne usluge svojim korisnicima.

LITERATURA

- 150 godina hrvatske statistike (2025). *150 godina hrvatske statistike*. Zagreb: Državni zavod za statistiku. [citirano: 2025–01–17]. Dostupno na: <https://podaci.dzs.hr/hr/podaci/kultura/>
4. okrugli stol (s. a.) 4. okrugli stol Komisije za statistiku i pokazatelje uspješnosti u knjižnicama Hrvatskog knjižničarskog društva “Vrednovanje knjižnica: razvoj poslovanja utemeljenog na dokazima”. Hrvatsko knjižničarsko društvo. [citirano: 2025–01–05]. Dostupno na: <https://arhiva.hkdrustvo.hr/www.hkdrustvo.hr/hr/skupovi/skup/359/index.html>.

5. okrugli stol (s. a.). 5. okrugli stol Komisije za statistiku i pokazatelje uspješnosti u knjižnicama Hrvatskog knjižničarskog društva „Razvoj poslovanja utemeljenog na dokazima“. Hrvatsko knjižničarsko društvo. [citirano: 2025–01–7]. Dostupno na: <https://arhiva.hkdrustvo.hr/www.hkdrustvo.hr/hr/skupovi/skup/487/index.html>
- Davis, N. i Coulon, A. (2007). *Evaluation of the UNESCO Institute for Statistics*. [citirano: 2025–01–07]. Dostupno na: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000149994>
- Deželić, M. (1987). Iz povijesti Gradske knjižnice u Zagrebu. *Vjesnik bibliotekara hrvatske* 30, 1/4: 226–232.
- Ellis i sur. (2009). Ellis, S.; M. Heaney; P. Meunier i R. Poll. Global library statistics. *IFLA Journal* 35, 2: 123–130. [citirano: 2025–01–07]. Dostupno i na: https://www.ifla.org/wp-content/uploads/files/assets/statistics-and-evaluation/publications/global-library-statistics-ifla-journal-35-2_2009.pdf
- Greenwood, T. (1891). *Public libraries: a history of the movement and a manual for the organization and management of rate-supported libraries*. 4th edition, revised and brought up to date. London, Paris, Melbourne: Cassell & Company, Limited.
- Heaney, M. (ur). (2009). *Library statistics for the twenty-first century world: proceedings of the conference held in Montréal on 18-19 August 2008 reporting on the Global Library Statistics Project*. IFLA Publications 138. München: K. G. Saur. [citirano: 2025–01–08]. Dostupno i na: https://www.google.hr/books/edition/Library_Statistics_for_the_Twenty_First/PeULKhOuu3UC?hl=hr&gbpv=1&dq=library+statistics+UNESCO&printsec=frontcover
- International Organization for Standardization (1974). *Information and documentation — International library statistics (ISO 2789:1974)*. [citirano: 2025–01–11]. Dostupno na: <https://www.iso.org/standard/7777.html#lifecycle>
- International Organization for Standardization (1991). *Information and documentation — International library statistics (ISO 2789:1991)*. [citirano: 2025–01–11]. Dostupno na: <https://www.iso.org/standard/7778.html>
- International Organization for Standardization (2003). *Information and documentation — International library statistics (ISO 2789:2003)*. [citirano: 2025–01–11]. Dostupno na: <https://www.iso.org/standard/28236.html>
- International Organization for Standardization (2006). *Information and documentation — International library statistics (ISO 2789:2006)*. [citirano: 2025–01–11]. Dostupno na: <https://www.iso.org/standard/39181.html>
- International Organization for Standardization (2013). *Information and documentation — International library statistics (ISO 2789:2013)*. [citirano: 2025–01–11]. Dostupno na: <https://www.iso.org/obp/ui/en/#iso:std:iso:2789:ed-5:v1:en>
- International Organization for Standardization. (2022). *Information and documentation — International library statistics (ISO 2789:2022)*. [citirano: 2025–01–11]. Dostupno na: <https://www.iso.org/obp/ui/en/#iso:std:iso:2789:ed-6:v1:en>

- Justinić, M. (2018). Statistički podaci o poslovanju knjižnica u kontekstu UN-ove Agencije 2030.: uloga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 61, 2: 221–237. <https://doi.org/10.30754/vbh.61.2.702>
- Knjižnična statistika (2025). Portal matične djelatnosti knjižnica u Republici Hrvatskoj. [citirano: 2025–01–07]. Dostupno na: <https://maticna.nsk.hr/statistika/>
- Krikelas, J. (1966). Library statistics and the measurement of library services. *ALA Bulletin* 60, 5: 494–499. [citirano: 2025–01–07]. Dostupno i na: <https://www.jstor.org/stable/25697412>
- Krpan, K. (2024). 6. okrugli stol “Razvoj poslovanja utemeljenog na dokazima”. *HKD Novosti* 88. [citirano: 2025–01–09]. Dostupno i na: <https://izdanja.hkdrustvo.hr/ca-sopisi/hkdn/article/view/1371>.
- Laugesen, A. (2014). UNESCO and the globalization of the public library idea, 1948 to 1965. *Library & Information History* 30, 1: 1–19. <https://doi.org/10.1179/1758348913Z.000000000052>
- Lor, P. J. (2012). IFLA–UNESCO partnership 1947–2012. *IFLA Journal* 38, 4: 269–282. <https://doi.org/10.1177/0340035212463138>
- Mihalić, M. (2004). Okrugli stol Knjižnična statistika i međunarodna norma ISO 2789 (2003.) – situacija u Hrvatskoj i iskustva drugih zemalja. *HKD Novosti* 26: 37–38. [citirano: 2025–01–09]. Dostupno i na: <https://arhiva.hkdrustvo.hr/www.hkdrustvo.hr/datoteke/50.pdf>
- Mihalić, M. (ur.) (2015). Vrednovanje, upravljanje i zagovaranje ishoda u knjižnicama: mogućnosti uspostave ravnoteže poslovnih i tradicionalnih knjižničarskih vrijednosti: okrugli stol, Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, 29. 05. 2015.: radni materijali/ organizator Hrvatsko knjižničarsko društvo, Komisija za statistiku i pokazatelje uspješnosti, Komisija za upravljanje i Komisija za javno zagovaranje. Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu
- Pikić Jugović, A. (2022). Razvoj Sustava za mjerenje uspješnosti hrvatskih knjižnica. U: *Knjižnice grade nove svjetove: međunarodna znanstveno-stručna konferencija 5. – 8. listopada 2022. godine, II Palače, Zadar: [programska knjižica]*. (str. 53–54). Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo.
- Portal matične djelatnosti knjižnica u Republici Hrvatskoj (2025). Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu. [citirano: 2025–01–15]. Dostupno na: <https://maticna.nsk.hr/>.
- Tadić, K. (1994). *Rad u knjižnici*. Opatija: Naklada Benja.
- Vjesnik bibliotekara Hrvatske 55, 1. [citirano: 2025–01–12]. Dostupno na: <https://hr-cak.srce.hr/broj/7550>.
- Zakon o knjižnicama (2019). Zakon o knjižnicama i knjižničnoj djelatnosti. *Narodne novine* 17, 356. [citirano: 2025–01–04]. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_02_17_356.html
- Zakon o službenoj statistici (2020). *Narodne novine* 25, 598. [citirano: 2025–01–08]. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2020_03_25_598.html